

УДК 373.3.016:811.161.2

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ВИРАЖАЛЬНИХ МОВНИХ ЗАСОБІВ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ СТИЛІВ

Торчинська Тамара, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-5395-687X

E-mail: fakam110@ukr.net

У статті аналізуються лінгводидактичні та психолого-педагогічні аспекти засвоєння молодшими школярами виражальних мовних засобів у текстах розмовного, художнього та науково-популярного стилів.

Визначено найсприятливіші можливості для ознайомлення та вивчення виражальних можливостей мовних одиниць у текстах різних стилів.

Обґрунтовано особливості добору мовних засобів відповідно до мети і сфери спілкування, а також доведено, що мова є не тільки засобом передачі й отримання раціональної інформації, але й засобом вираження емоцій.

Ключові слова: виражальні засоби, експресивність, комунікативні уміння, лінгвістика, лексичні засоби, мовленнєва компетентність, мовленнєві уміння, мовні засоби, мовні одиниці, мотиваційні процеси, стилістика.

LINGUODIDACTIC AND PSYCHOLOGICAL- PEDAGOGICAL FUNDAMENTALS OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS IMPLEMENTATION OF EXPRESSIVE LANGUAGE MEANS IN TEXTS OF DIFFERENT STYLES

Torchynska Tamara, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Professional Techniques and Innovative Technologies in Elementary School, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5395-687X

E-mail: fakam110@ukr.net

The article deals with the linguodidactic and psychological-pedagogical aspects of the use of expressive linguistic means by younger students in texts of colloquial, artistic and popular scientific styles.

The most favorable opportunities for the acquaintance and studying of the expressive possibilities of the linguistic units in the texts of different styles are determined.

The peculiarities of the selection of linguistic means according to the purpose and sphere of communication are substantiated, as well as it is proved that the language is not only a means of transmission and reception of rational information, but also a means of expressing emotions.

It has been established that the effectiveness of work on the use of expressive language means by pupils in expressive, artistic and journalistic style texts depends on taking into account linguodidactic aspects

as well as psychological peculiarities.

Recent linguistic studies show that the meaningfulness of the language, intonation, logical emphasis, and sonority are of great significance at the phonetic level. Lexical means of expressiveness are emotionally-colored words and expressions: epithets, metaphors, simile and others. Emotional influence amplifies phraseologisms, proverbs, sayings. Expressions contribute to syntactic means: repetitions, rhetorical sentences, and contrasts. The psychological features of which are: contradictions in the development of the emotional sphere (the need for self-awareness, in understanding its place among other people); increase of intellectual capabilities (ability to master the system of scientific concepts, causal relationships of reality, regularities, change in the level of cognitive needs and assessment of their intellectual capabilities, ability to focus attention when solving abstract tasks); the development of communicative abilities (the formation of internal speech as the main means of organizing thinking and regulation of cognitive processes).

Keywords: *expressive means, expressiveness, communicative skills, linguistics, lexical means, speech competence, speech skills, language tools, linguistic units, motivational processes, stylistics.*

На сучасному етапі розвитку освіти початкова школа перейшла на нові структуру та зміст. Зросли вимоги до якості початкової освіти, створено сприятливі умови для посилення практичної спрямованості навчання та розвитку дитини. Особливу роль у навчальному процесі відведено рідній мові, адже це найбільший і найцінніший скарб, що передається з покоління в покоління. Вона стає могутньою зброєю лише того, хто шанує слово і знає йому ціну.

Природний процес засвоєння рідної мови починається для кожної людини в перший рік її життя. Навчання мови в школі є невід'ємною складовою цього процесу, що проходить більш інтенсивно і спонукає школярів до розуміння сутності значення мови в житті суспільства, переконує, що для успішної діяльності в будь-якій галузі важливо збагачувати та підвищувати свою мовну культуру. У педагогічному процесі особливо велике значення має розвиток мови учнів, що значною мірою впливає і на розвиток їх особистості, їх інтересів, поглядів, художніх смаків, вольових якостей тощо.

Формування в учнів початкової школи умінь і навичок користуватися мовними засобами у процесі сприймання, розуміння і продукування текстів усної і письмової форм є провідною метою навчання української мови. Від того, як школярі оволодіють цими формами мовленнєвої діяльності, залежить їхня внутрішня культура, моральні переконання та естетичні ідеали.

Успішне формування і вдосконалення комунікативних умінь можливе за умови систематичної та цілеспрямованої роботи над формуванням особистості, яка володіє ознаками високої мовної культури: великий обсяг активного словника, розвинений граматичний лад мовлення, уміння користуватися синонімічними засобами, здатність вибрати мовний засіб, який відповідає меті, умовам і змісту спілкування, вміння надавати висловлюванню відповідного стилістичного забарвлення, а також сприймати, розуміти й адекватно відтворювати, усвідомлено добирати виражальні мовні засоби, відсутність помилок в усному і писемному мовленні. Ця робота має бути послідовною, системною і систематичною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що багатоаспектність і складність проблеми вживання учнями початкової школи виражальних мовних засобів у текстах різних стилів зумовили її розгляд з різних позицій: розробка мовного компонента загальноосвітньої підготовки учнів (О. Біляєв, М. Вашуленко, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.); методичне обґрунтування змісту, форм і прийомів роботи над текстом (Ф. Бацевич, О. Біляєв, М. Вашуленко, О. Караман та ін.); збагачення

словникового запасу учнів на різних етапах мовленнєвого розвитку (Н. Голуб, Т. Коршун та ін.); культура мовлення (Б. Головін, Л. Мацько та ін.); емоційність, образність, оцінність, експресія мови і мовлення (В. Бадер, Н. Бойко та ін.).

На уроках української мови широко використовуються тексти різних стилів, котрі можуть бути не тільки дидактичним матеріалом, а й зразком емоційного мовлення, що знайшло відображення у працях В. Мельничайка, І. Огієнка, М. Пентилюк, М. Вашуленка та ін. Дослідження вчених і шкільна практика показали, що найсприятливіші можливості для ознайомлення і вивчення виражальних можливостей мовних одиниць у текстах розмовного, художнього та публіцистичного стилів знаходяться саме у початковій ланці систематичного курсу рідної мови.

Методика опрацювання стилів мовлення, що передбачає розгляд і роботу з мовними засобами, стильові риси граматичних явищ у конкретній мовленнєвій ситуації, розроблена П. Кордун, В. Мельничайком, М. Пентилюк, С. Іконніковим, та ін.

Метою статті є аналіз лінгводидактичних та психолого – педагогічних аспектів засвоєння учнями молодшого шкільного віку виражальних мовних засобів у текстах різних стилів.

Будучи найважливішим засобом людського спілкування, мова є одночасно знаряддям передачі як думок, так і емоційно-вольових проявів людини. У цьому полягає її основна і найголовніша функція – комунікативна. Окрім основної функції, мова виконує також додаткові навантаження – експресивну, емотивну функції, за допомогою яких можна домогтися особливої яскравості, виражальної сили, дієвості й емоційності висловлювання. Дослідження експресивної сторони мови та вивчення мови як засобу вираження людських почуттів і емоцій, – це один із етапів у розв'язанні питання про роль мови у процесі пізнання світу.

Експресивність проникає в усі сфери людської діяльності, адже «те, що робить відомий народ народом, полягає не в тому, що виражається мовою, а в тому, як виражається» [4, с. 25–28].

Виражальних засобів у мові є незліченна кількість. Питаннями, які мовні засоби добирають відповідно до мети і сфери спілкування, які існують виражальні можливості мовних одиниць – експресивні, емоційні, оцінні, функціональні, займається стилістика. Вона розглядає у мовних засобах не основні значення, а додаткові відтінки, що накладаються на понятійне значення слів. Мовознавці виділяють два види стилістично забарвлених мовних одиниць: емоційно-експресивні засоби і функціональні. І перші, і другі діють у мовленні одночасно, тому вчені відносять їх до стилістичних засобів мови (А. Коваль, М. Пилинський, В. Русанівський, Т. Винокур та ін.).

У кожній мові є достатньо засобів для вираження і викликання як позитивних, так і негативних емоцій. Але це вираження здійснюються не в прямій формі, а опосередковано – засобами міміки, жестів. Пропущені через мислення і психіку людини мовні засоби емоційного вираження стають виразнішими. Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок: людські емоції – це одна з важливих основ мовленнєвої експресії.

Сучасна українська мова характеризується розвиненими функціональними (стилістичними й емоційно-експресивними) можливостями. Актуальним видається розуміння мовленнєвої діяльності не лише у зв'язку з орієнтацією на її комунікативну функцію, а й спрямування методичних пошуків на нове осмислення актів повідомлення через систему мовних та мовленнєвих виражальних засобів.

Мова є не тільки засобом передачі й отримання раціональної інформації, але й засобом вираження емоцій, оскільки вона є універсальним засобом відбиття всього процесу мислення людини.

На рівні мови і мовлення активно функціонує і виокремлюється значний шар лексики, яку називають стилістично забарвленою, оскільки слова, які входять до нього, обов'язково є носіями «стилістичного значення» [1, с. 37].

Останні лінгвістичні дослідження доводять, що слово не тільки позначає реалії об'єктивної дійсності та є засобом комунікації, а водночас є показником емоцій і волевиявлень мовця, показує ставлення слухача до висловленого [3, с. 163].

Вагоме значення має виразність мови, тобто такі особливості структури вислову, які підтримують увагу та інтерес слухачів або читачів. Інтонація, логічний наголос, милозвучність створюють виразність на фонетичному рівні. Лексичними засобами виразності є емоційно-забарвлені слова і вислови, епітети, метафори, порівняння тощо. Емоційний вплив підсилюють фразеологізми, прислів'я, приказки, крилаті вислови. Виразності сприяють і синтаксичні засоби, повтори, риторичні речення, протиставлення тощо.

У мові є невичерпні запаси виражальних засобів, які роблять наше мовлення виразним. Це насамперед засоби художнього мовлення і засоби звукового мовлення. Виразність охоплює також і образність мовлення. Ця його якість передбачає вживання слів і словосполучень у незвичному, метафоричному значенні, що дає можливість образно, художньо відтворювати дійсність.

Традиційно виокремлюють такі виражальні засоби:

- фонетичні: звукові повтори, наголос, інтонація, звукопис, звуконаслідування, звуковий символізм;
- лексичні: омоніми, синоніми, антоніми, пароніми, стилістично забарвлена лексика, фразеологізми, лексика обмеженого використання (діалектизми);
- словотвірні: експресивні афікси;
- граматичні: форми роду, числа і відмінки іменників; форми прикметників; різні розряди займенників; особові і часові форми дієслів; частки; синоніми у сфері частин мови; синтаксичні конструкції.

Виразність є ознакою культури мови всіх стилів. У художній літературі виразність досягається поетичною лексикою, словами з конкретним значенням, словами з переносним значенням, синонімією (синоніми, антоніми, омоніми). У розмовному стилі це слова позитивної чи негативної оцінки, звертання, питальні, спонукальні, окличні речення, діалогічна форма тексту. Публіцистичний стиль увиразнюється суспільно-політичною лексикою, політичними закликами, гаслами, багатозначністю образної лексики, художніми засобами – тропи і фігури, емоційно-забарвленими словами і виразами, газетними штампами, реченнями різної структури.

Виразність мовлення – це сукупність таких її якостей (передусім доцільності, доречності, точності, логічності, зрозумілості, експресивності), які забезпечують повноцінне сприйняття мовлення адресатом [2, с. 64].

Збільшення виражальних якостей мовного знака можливе під час мовленнєвої діяльності (усна та писемна форми), тобто лише під час практичної реалізації комунікативно-інформативних можливостей мовної системи. Уявити існування експресії окремо від мовлення неможливо, оскільки мова розкривається саме у мовленнєвій діяльності. Цей зв'язок додає мові нові семантичні відтінки, відбувається

інтонаційно-емфатичний, фонічний, граматичний і стилістичний розвиток.

У лінгвостилістиці часто послуговуються поняттям образності. До образних форм вираження доречно зарахувати: епітет, порівняння, метафору, синекдоху, а до емоційних: іронію, фонетичні фігури, синтаксичні фігури, емфатичні та патетичні фігури. Загальні оцінки художнього мовлення можуть сприйматися на основі засвоєння образних та емоційних категорій мови, а також з'ясування, що найістотнішою рисою художнього стилю є образність, що спричинило виокремлення стилістики як науки про емоційно-експресивне забарвлення мовних одиниць [3, с. 92–93].

Словесними образами називають такі слова і вирази, яким властива картинність, яскравість, емоційна забарвленість [3, с. 104]. Словесний образ – це таке поєднання і вживання слів, за якого вони виражають більше, ніж безпосередньо означають. При цьому слова, які набувають образного значення, у художньому тексті певною мірою втрачають свою номінативну функцію. Поетичність мови, її образність досягаються уживанням мовних засобів емоційно-експресивного значення усіх рівнів мови, які в усій сукупності слугують створенню художнього образу.

Проблема образності, увиразнення мовлення, співвідношення емоцій, слова і образу актуальна для теорії художнього стилю, а також для практики вивчення мови художніх творів, тобто лінгвістичного аналізу текстів, що спирається на міцну науково-обґрунтовану теоретичну базу.

Успішне формування і вдосконалення комунікативних умінь можливе за умови систематичної й цілеспрямованої роботи над формуванням особистості, яка володіє ознаками високої мовної культури: великий обсяг активного словника, розвинений граматичний лад мовлення, вміння користуватися синонімічними засобами, здатність вибрати мовний засіб, який відповідає меті, умовам і змісту спілкування, вміння надавати висловлюванню відповідного стилістичного забарвлення, а також сприймати, розуміти й адекватно відтворювати, усвідомлено добирати виражальні мовні засоби, відсутність помилок в усному і писемному мовленні.

Вироблення мовленнєвих умінь і навичок, як і будь-який мовленнєвий процес, супроводжується цілим комплексом психічних процесів і дій. У навчанні мови необхідно враховувати психологічні особливості та механізми мовлення, особливості формування творчого мислення школярів. Навчання мови можливе лише на основі розвитку образного мислення учнів, їхньої уваги, пам'яті, вміння бачити факти, порівнювати їх, синтезувати, узагальнювати й абстрагувати.

Можна стверджувати, що визначення і розкриття психічних процесів і дій саме під час засвоєння виражальних мовних засобів учнями початкової школи є важливим, оскільки формування творчого мислення та розвиток мовлення школярів передбачає обов'язкове засвоєння виражальних засобів мови.

Доцільно розпочати аналіз психічних процесів із мотивації та цілеспрямованості навчання мови, оскільки вони відіграють основну роль у структурі діяльності взагалі й мовленнєвої зокрема. Інтерес є основним пізнавальним мотивом. Він позитивно впливає на всі психічні процеси і функції: сприймання, увагу, мислення, пам'ять, волю.

Завдання педагога полягає в такій організації навчання, яка б збудила всі внутрішні сили, необхідні для подолання труднощів. Необхідно з першого класу зацікавити учнів, спрямувати їхню діяльність, розвивати інтерес, викликати бажання розмовляти правильно, виразно, добирати для цього відповідні засоби. Школярі повинні зрозуміти: для того, щоб бути цікавим співрозмовником, потрібно працювати

над своїм мовленням, постійно його збагачувати й удосконалювати.

Пізнавальний інтерес є показником загального розвитку школярів. Інтерес – це мотив, який діє відповідно до значущості та емоційної привабливості предмета. У психології розрізняють декілька стадій інтересу: цікавість, допитливість, пізнавальний і теоретичний інтерес. Цікавість – елементарна стадія орієнтування, пов'язана з новизною предмета. Так, в учнів початкової школи відзначено високий рівень зацікавленості новими мовними явищами, вони намагаються знаходити нові мовні засоби у власних висловлюваннях, відшукують їх у текстах.

Інтерес до навчання пов'язаний зі складними мотиваційними процесами, що супроводжуються здатністю до мовленнєвої діяльності школярів на основі уяви, яка сприяє кращому засвоєнню виражальних мовних засобів і формуванню вмінь свідомо ними користуватися під час спілкування. Читання, письмо, навички орфографії потребують передусім утворення в них зорових уявлень. Слухові ж уявлення відображають звукові властивості предметів і явищ об'єктивної діяльності, серед них важливе місце посідають мовні уявлення.

Мовленнєві уявлення відображають фонетичну сторону мови, тобто звуковий склад слів, а також тембр голосу й інтонацію розмови. Вони мають важливе значення для засвоєння рідної мови, зокрема, формування орфоепічних навичок, опанування виразного читання, що є складовими формування мовленнєвої компетенції у процесі засвоєння виражальних засобів української мови.

Пам'ять молодших школярів характеризується наявністю суперечності: з одного боку, вони свідоміше використовують прийоми запам'ятовування, а з іншого – у них уповільнюється утворення нових зв'язків. Водночас спостерігається ріст довільного запам'ятовування. Мимовільно записується в пам'яті яскраве, барвисте, те, що має зв'язок з емоціями.

Важливу роль у вираженні емоцій відіграють виражальні мовні засоби, за допомогою яких досягається не тільки виразність висловлювання чи емоційність спілкування, а й може послаблюватися або посилюватися ефективність мовлення (наприклад, за допомогою допоміжних виражальних засобів – міміки, жестів тощо).

Мовленнєва діяльність супроводжується певними мисленнєвими діями, що є основним видом розумових дій. Мисленнєва діяльність особистості здійснюється через психічні процеси, стани на уроках, з якими й пов'язані принципи індивідуального підходу до формування мовленнєвої компетенції. Слід пам'ятати, що ми формуємо в учнів індивідуальну мовленнєву діяльність. Для цього йому необхідно оволодіти засобами та способами реалізації кожного з її видів та загальними й особистісними механізмами. Такими видами мовленнєвої діяльності є сприймання і породження мовлення.

Сприймання – мовленнєва діяльність, характерна для того, хто слухає або читає, тобто сприймає й усвідомлює звукове мовлення (слухання) або сприймає й усвідомлює графічний текст (читання).

Читання також відіграє неабияку роль у процесі засвоєння виражальних мовних засобів: уміння швидко і свідомо читати є однією з найнеобхідніших умов формування мовленнєвої компетенції школярів. Окрім того, під час читання відбувається поповнення словникового запасу школярів, ознайомлення з виражальними засобами рідної мови (фонетичними, лексичними, морфологічними, стилістичними) безпосередньо у художніх текстах, які виконують роль взірцевих, зокрема у текстах розмовного та

публіцистичного стилів.

Для успішного формування мовленнєвої компетенції школярів особливо необхідно активізувати психологічні механізми породження мовлення, у процесі якого і формуватимуться вміння відбирати виражальні мовні засоби для висловлення певної думки.

Найскладнішим є поєднання всіх видів виражальних мовних засобів, яке властиве писемному мовленню – самостійній цілісній цілеспрямованій мовленнєвій структурі, що забезпечує спілкування за допомогою тексту. Під текстом розуміємо письмове «висловлювання, яке складається з кількох речень, має певну змістову і структурну форму [2, с. 88].

Для успішного акту того чи іншого виду мовленнєвої діяльності учень повинен володіти певними знаннями: для сприйняття мовлення (слухання, читання) необхідними є знання, що допомагають пізнавати мовні форми та співвідносити їх з позамовною діяльністю; для породження мовлення (говоріння, письмо) необхідно володіти тими знаннями, які допомагають відбирати потрібні одиниці мови і використовувати їх з урахуванням змісту мовлення, ситуації спілкування.

Навчання української мови має бути спрямоване на виховання особистості, яка є носієм мови, дбає про її красу і розвиток, володіє лінгвістичними знаннями та високим рівнем комунікативних умінь і навичок.

Знання лінгвостилістики сприяє піднесенню мовленнєвої культури людини, виробленню умінь користуватися виражальними мовними засобами у різних сферах спілкування і життєвих ситуаціях. Школярі, вивчаючи граматичні (зокрема, словотворчі й морфологічні) явища мови, повинні засвоїти також стилістичні особливості граматичних форм і категорій у зв'язку з мовними стилями, що безпосередньо впливає на загальний рівень їхньої мовленнєвої культури.

Розмовний стиль, як один із найдавніших, відіграє надзвичайно велику роль у формуванні мовленнєвих навичок. Мовлення людини, особливо побутове, часто зазнає шкідливих впливів жаргонного, діалектного мовлення або іншої мови. Культура мовлення багато в чому залежатиме від опанування особливостей розмовного стилю та розуміння його функцій у мові. Ознайомлення з особливостями розмовного стилю впливає на якість усного і писемного мовлення кожної людини.

Розмовно-побутовий стиль мови і мовлення характеризують такі властиві йому ознаки:

- якнайбільша залежність розмовно-побутового вислову (у формі речення, слова-речення) від конкретної ситуації, контексту мовлення;
- майже постійний і очевидний, достатньо усвідомлюваний мовцем і слухачем (адресантом і адресатом) вияв певної почуттєвості, емоційності співрозмовників;
- інтонаційне оформлення висловлюваного в параметрах розмовно-побутового стилю.

Художній стиль займає особливе місце серед стилів. Багатством засобів і довершеністю мовлення, текстами художньої літератури художній стиль засвідчує високий рівень розвитку сучасної української літературної мови, представляє її у мовному просторі.

Стиль художньої літератури являє собою складний сплав, у якому відображається все багатство національної мови.

Художній стиль є серцевиною стилістичної системи національної мови. Він

активно взаємодіє з усіма іншими стилями і впливає на їх формування і розвиток. З одного боку, в його текстах використовуються зі стилістичною метою елементи інших функціональних стилів. Художній стиль широко використовує матеріал усно-розмовного стилю, вводить у літературні норми побутове мовлення.

Художній стиль розвиває всі стилістичні засоби національної мови, які потім використовують інші стилі. Тільки художній стиль має багату систему стилістичних колоритів – офіційного, урочистого, піднесеного, книжного, дружнього, жартівливого, сатиричного.

Основне призначення художнього стилю – впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття і волю читачів та слухачів, формувати ідейні переконання, моральні якості й естетичні смаки.

Основні мовні засоби художнього стилю – багатство найрізноманітнішої лексики з переважанням слів конкретно-чуттєвого сприймання (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак).

Художній стиль мови і мовлення є безмежним за граматичною формою:

будь-яке слово, словосполучення і речення в текстах художнього стилю може набувати найрізноманітнішої видозміни;

- синтаксична варіативність у побудові речень майже не підлягає регламентації, не обмежується строгими нормами, правилами;
- простежується тенденція до вживання менш громіздких, ускладнених фраз (на відміну від наукового стилю);
- використовуються речення різної модальності та інтонаційного забарвлення: розповідні, питальні, спонукальні, окличні;
- часто допускаються пропуски слів, незакінчені, обірвані конструкції, слова-речення різного типу тощо;
- використовуються елементи всіх інших стилів.

Художній стиль мовлення відрізняється від усіх інших своєю особливою емоційністю, тематичним обширом, багатством і розмаїттям мовних засобів, якими відтворюється його мовленнєва самобутність.

Публіцистичний стиль – один із найдієвіших, широковживаних з-поміж інших стилів. Цей стиль різножанровий, через що й розлогий стилістично, і водночас за багатьма визначальними ознаками помітно індивідуальний. Мовлення у виявах публіцистичного стилю – це мовлення засобів масової інформації: радіо, телебачення, преси тощо.

Публіцистичний стиль представлений багатьма підстилями (жанрами), кожен з яких внутрішньо неоднорідний, мовленнєво своєрідний. З огляду на призначення публіцистичного стилю – формування громадської думки – визначальною рисою його є вдале поєднання логізації викладу з емоційно-експресивним забарвленням. Щоб формувати громадську думку, публіцистичний твір має бути бездоганним щодо логічності побудови. Водночас навіть найідеальніший у логічному плані твір не буде належно сприйнятим, якщо він викладатиметься безпристрасною, заштампованою мовою.

Характерна риса публіцистичного стилю – орієнтація на усне мовлення, елементи якого не тільки виступають у ролі експресем, а й стають одним із прийомів зацікавлення читача, слухача, глядача. Широко використовується діалогічна форма мовлення, яка особливо увиразнюється на тлі авторського монологу.

Ефективність роботи над уживанням учнями початкової школи виражальних мовних засобів у текстах розмовного, художнього та публіцистичного стилів залежить від урахування психологічних особливостей їхнього розвитку сприйняття. Це такі особливості:

1) суперечливість у розвитку емоційної сфери (потреба в самоусвідомленні, в осмисленні свого місця серед інших людей; здатність перебільшувати свої реальні й вигадані недоліки; початок формування справжньої дружби);

2) збільшення інтелектуальних можливостей (здатність до оволодіння системою наукових понять, причинно-наслідкових відносин дійсності, закономірностей; зміна рівня пізнавальних потреб і оцінки своїх інтелектуальних можливостей; здатність зосереджувати увагу при вирішенні абстрактних завдань; свідоме використання прийомів раціонального запам'ятовування навчального матеріалу та логічний його розподіл; розвиток читання в напрямі від уміння читати правильно до здатності декламувати напам'ять);

3) розвиток комунікативних здібностей (утворення внутрішнього мовлення як основного засобу організації мислення і регуляції пізнавальних процесів; неповне (часткове) сприйняття, пропуск важливих елементів і деталей тексту; недостатній розвиток аналітичних здібностей; нерозуміння специфіки образної мови творів; мало розвинене відтворююче сприйняття і творча уява; недостатнє вміння встановлювати асоціативні зв'язки і правильно оцінювати явища дійсності, зображені у творі; недосконалість власного мовлення, перевага логічного над образним; недостатній життєвий досвід).

Таким чином знання цих особливостей допоможе вчителю у роботі над уживанням учнями початкової школи виражальних мовних засобів у текстах розмовного, художнього та публіцистичного стилів, правильно спрямовувати пізнавальну діяльність учнів у процесі роботи над творами художньої літератури і мовними явищами, сприятиме ефективнішому розв'язанню завдань виховання всебічно розвиненої, емоційно вихованої, активної, творчої особистості.

Перспективи подальших наукових розвідок спрямовані на визначення методичного обґрунтування змісту, форм та прийомів роботи над текстами різних стилів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер В. І. Стилїстика української мови: навч. посіб. Луганськ: Вид-во СЧУ ім В. Даля, 2007. 222 с.
2. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст. Коломия, 2007. 275 с.
3. Мацько Л. І. Інформативність і образність як основні ознаки тексту. *Проблеми й методика лінгвістичного аналізу тексту*. Харків, 2004. С. 254.
4. Мойсієнко А. К. До питання про експресивність. *Стилїстика української мови*. Київ: Вид-во КДП, 2000. С. 228.
5. Практична стилїстика і культура української мови / Бабич Н. Д. Львів: Світ, 2003. 432 с.

REFERENCES

1. Bader, V. I. (2007). *Stylistyka ukrainskoi movy*. Luhansk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia [in Ukrainian].
2. Holianych, M. I. (2007). *Vnutrishnia forma slova i khudozhnii tekst*. Kolomyia [in Ukrainian].
3. Matsko, L. I. (2004). *Informatyvnist i obraznist yak osnovni oznaky tekstu. Problemy y metodyka lnhvistychnoho analizu tekstu*. Kharkiv, 254 [in Ukrainian].
4. Moisiienko, A. K. (2000). *Do pytannia pro ekspresyvnist. Stylistyka ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyd-vo KDPI [in Ukrainian].
5. Babych, N. D. (2003). *Praktychna stylistyka i kultura ukrainskoi movy*. Lviv: Svit [in Ukrainian].